

PR no. 3-84

**DE INKOMENSONTWIKKELING IN DE
AGRARISCHE SECTOR IN 1984**

Januari 1985

**Landbouw-Economisch Instituut
Stafafdeling**

REFERAAT

DE INKOMENSONTWIKKELING IN DE AGRARISCHE SECTOR IN 1984

Bruchem, C. van (red.)

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, Stafafdeling, 1984

22 p., tab.

In deze publikatie wordt een overzicht gegeven van de resultaten van de raming van de ontwikkeling van de produktie en de toegevoegde waarde van de gehele agrarische sector in 1984. Voorts wordt nader ingegaan op het verloop van produktie en prijzen in de verschillende sectoren alsmede op de rentabiliteits- en inkomensontwikkeling van de belangrijkste bedrijfstypen. Daarbij hebben de gegevens van de (glas)tuinbouw betrekking op 1984, terwijl voor landbouwbedrijven ook prognoses voor 1984/85 zijn opgenomen.

Produktie in de landbouw/Bedrijfsuitkomsten/Inkomenssituatie in de landbouw/Nederland

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
1. KARAKTER EN OPZET VAN DE PUBLIKATIE	7
2. PRODUKTIE EN INKOMEN VAN DE TOTALE LAND- EN TUINBOUW	8
2.1 Produktie	8
2.2 Produktiemiddelen	10
2.3 Toegevoegde waarde en resterend inkomen	11
3. ONTWIKKELINGEN PER SECTOR EN PER BEDRIJFSTYPE	13
3.1 Inleiding	13
3.2 Akkerbouw	13
3.3 Melkveehouderij	15
3.4 Intensieve veehouderij	16
3.5 Glastuinbouw	18
3.6 Overige tuinbouw	19
BIJLAGE Samenhang en verschillen van de diverse kenge- tallen	21

Woord vooraf

Reeds vele jaren stelt het LEI in november prognoses op van de bedrijfsuitkomsten van akkerbouw- en veehouderijbedrijven voor het lopende boekjaar. Daarnaast worden ongeveer tegelijkertijd ramingen gemaakt van de resultaten van glastuinbouw- en van champignonbedrijven in het bijna afgelopen kalenderjaar. Tenslotte wordt sinds enkele jaren door het LEI - in samenwerking met de Directie Algemene Zaken van het Ministerie van Landbouw en Visserij, het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Centraal Plan Bureau - jaarlijks een raming opgesteld van de toegevoegde waarde van de agrarische sector, eveneens betrekking hebbend op het kalenderjaar.

In deze publikatie wordt een samenvattend overzicht gegeven van de belangrijkste resultaten van de genoemde ramingen en prognoses. Deze uitkomsten worden daarbij ook gezien in het licht van de ontwikkelingen van de afgelopen jaren.

De Directeur,

J. de Veer

Den Haag, januari 1985

1. Karakter en opzet van de publikatie

De bedoeling van deze publikatie is om een beeld te schetsen van de actuele inkomens- en rentabiliteitsontwikkeling in de agrarische sector. Daartoe geeft hoofdstuk 2 een overzicht van de belangrijkste uitkomsten van de raming van het inkomen van de totale agrarische sector in 1984. Daarbij worden deze uitkomsten geplaatst in het licht van de ontwikkeling van de afgelopen jaren. In hoofdstuk 3 wordt een beeld geschetst van de situatie van de diverse sectoren of bedrijfstypen. De inhoud van deze publikatie berust op een drietal pijlers, te weten:

- De raming van de produktie en toegevoegde waarde van de totale land- en tuinbouw in 1984, die wordt gemaakt ten behoeve van het Bureau voor de Statistiek van de EG. Deze raming wordt opgesteld overeenkomstig het systeem van de op EG-niveau geharmoniseerde landbouwrekeningen, welke deel uitmaken van de Nationale Rekeningen zoals deze hier te lande worden opgesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek. Zoals verderop nader zal worden uiteengezet is er dit jaar bij de raming van de bruto-produktie afgeweken van de methode van de Nationale Rekeningen: bij enkele akkerbouwprodukten is niet de geogoste, maar de verhandelde hoeveelheid aangehouden.
- De raming van de bedrijfsuitkomsten van de glastuinbouw- en champignonbedrijven in 1984, welke qua systeem aansluit bij de rapportage over de LEI-boekhoudbedrijven. Aan deze raming is ook een afzonderlijke publikatie gewijd (PR 24-84).
- De LEI-prognose van de bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in 1984/85, waarvan eveneens een afzonderlijke publikatie beschikbaar is (PR 14-84/85).

Met name tussen de eerstgenoemde raming en de beide andere berekeningen bestaan vrij belangrijke methodologische verschillen. In de bijlage worden deze verschillen, alsmede de berekeningswijze van de in deze publikatie opgenomen kengetallen, nader uiteengezet. De totale informatie uit het genoemde drietal onderzoeken levert een vrij goed - zij het globaal - beeld op van de actuele inkomens- en rentabiliteitsontwikkeling van de agrarische sector in zijn totaliteit en van de belangrijkste sectoren daarbinnen.

2. Produktie en inkomen van de totale land- en tuinbouw

2.1 Produktie

In 1984 nam in alle belangrijke sectoren van de land- en tuinbouw de produktie toe, behalve in de door de wijziging van het zuivelbeleid getroffen melkveehouderij en in de kalvermest-rij. Hoewel de weerssituatie niet optimaal was - vooral de oogst van enkele akkerbouwprodukten ondervond vrij veel vertraging als gevolg van een zeer natte septembermaand - kwam het produktie-volume van de akkerbouw - en vollegrondstuinbouwprodukten in 1984 aanmerkelijk hoger uit dan de kleine oogst van 1983. Bij een ongeveer 5% groter areaal (excl. snijmais) nam de geoogste hoeveelheid akkerbouwprodukten ten opzichte van de vorige oogst toe met bijna 20%. De in het kalenderjaar 1984 afgeleverde hoeveelheid nam toe met bijna 12% (tabel 2.1). Voor de tuinbouwprodukten is een produktiegroei van ca. 3% geraamd, terwijl het volume van de dierlijke produktie nauwelijks toenam (+ 1%). De als gevolg van de superheffing voor het eerst sinds 1964 opgetreden daling van de melkproduktie vond haar tegenwicht in een weer vrij sterk gestegen produktie van varkensvlees, pluimveehouderijprodukten en rundvlees. Het resultaat van een en ander was een bescheiden produktiegroei voor de gehele land- en tuinbouw van volgens de raming 2,5%. Bij de berekening van dit cijfer is, in afwijking van de bij het CBS gebruikelijke werkwijze, uitgegaan van de in het kalenderjaar verkochte hoeveelheden aardappelen en uien. De geoogste hoeveelheden van aardappelen en uien waren resp. 23 en circa 40% groter dan in 1983. In combinatie met de gemiddelde prijsstijging - die betrekking heeft op het kalenderjaar - voor aardappelen van 6 à 7% en voor uien van 60 à 70%, zouden deze volumemutaties tot zodanig onwerkelijke waardeinstijgingen hebben geleid, dat het de voorkeur leek te verdienen om de aangegeven, tot dusverre ongebruikelijke, maar ook theoretisch betere, berekeningswijze toe te passen. Zou zijn uitgegaan van de geproduceerde hoeveelheden, dan zou de groei van het totale produktie-volume van de agrarische sector zijn uitgekomen op 3%.

De prijsontwikkeling vertoonde een uiteenlopend beeld. In de akkerbouwsector was, ondanks de hoge prijzen van aardappelen en uien van de oude oogst, nauwelijks sprake van enige prijsverbetering. De prijzen van de nieuwe oogst van deze z.g. vrije produkten waren namelijk aanzienlijk lager. In de tuinbouw was de prijsontwikkeling gunstig; voor vrijwel alle onderscheiden produktgroepen trad een reële prijsverbetering op, waarbij groenten en fruit de kroon spanden met resp. 10% en 12%. Het laatste cijfer heeft voor een belangrijk deel betrekking op de oude oogst. In de dierlijke sector ging een prijsherstel voor de meeste in-

Tabel 2.1 Raming bruto-productiewaarde land- en tuinbouw 1984
(mln. gld.)

	Waarde 1983	Mutatie in %			Waarde 1984	
		hoev.	prijs	waarde		
Akkerbouwprodukten, totaal	3200	+11,5	1)	+ 0,5	+12	3580
w.o.: granen	670	+ 5		-10,5	- 6	630
aardappelen	1390	+ 9	1)	+ 6,5	+16	1620
suikerbieten	690	+25		-13	+ 9	750
uien	135	- 1	1)	+65	+63,5	220
Tuinbouwprodukten, totaal	7780	+ 3		+ 7	+10	8530
w.o.: groenten	2760	+ 1,5		+10	+11,5	3080
fruit	500	- 9		+12	+ 2	510
bloemen en planten	3200	+ 5,5		+ 4,5	+10	3530
bloembollen	640	+ 1		+ 5	+ 6	675
boomkwekerijprod.	400	+ 2		+ 2	+ 4	415
Veehouderijprod., totaal	21770	+ 1		+ 1	+ 2	22160
w.o.: runderen	2030	+ 7		- 7,5	- 1	2010
kalveren	1735	- 1,5		- 6	- 7,5	1600
varkens	5590	+ 4,5		+ 3	+ 7,5	6020
slachtpluimvee	1170	+ 2,5		+11	+14	1330
eieren	1365	+ 6		+ 5,5	+12	1520
melk 2)	9420	- 3		+ 1	- 2	9230
Totaal-generaal	32750	+ 2,5		+ 2,5	+ 4,5	34270

Bron: 1983 CBS, 1984 LEI-berekeningen.

1) Zie tekst.

2) Zonder aftrek medeverantwoordelijkheidsheffing.

tensieve-veehouderijprodukten gepaard met lagere prijzen voor rund- en kalfvlees. Voor de melkprijs is, afgezien van de verhoging van de medeverantwoordelijkheidsheffing, een geringe stijging geraamd en voor het totaal van de dierlijke produkten eveneens. De gemiddelde prijsstijging voor alle land- en tuinbouwprodukten kwam zodoende op ca. 2,5%, iets meer dan in 1983 en ongeveer evenveel als het inflatiepercentage.

Zowel voor de akkerbouw- als voor de tuinbouwprodukten leidde de geschetste gang van zaken tot een aanzienlijk hogere productiewaarde (tabel 2.1). De waardeestijging van de dierlijke produkten bleef beperkt tot enkele procenten en de totale waarde van de agrarische produkten ging in 1984 volgens deze raming met ongeveer 4,5% omhoog. Dit was meer dan in 1983 - toen de stijging volgens voorlopige cijfers zo'n 3% bedroeg - maar minder dan de gemiddelde toename sinds 1975, die op 6 à 7% per jaar uitkwam.

2.2 Produktiemiddelen

Volgens de raming is het volume van de aangekochte goederen en diensten in 1984 niet of nauwelijks gestegen (tabel 2.2). Van grote invloed hierop is het veevoeder, dat bijna tweederde van het totaal voor zijn rekening neemt en waarvoor een volumedaling van 2% is geraamd. Dit werd vooral veroorzaakt door het aanzienlijk lagere verbruik van rundveevoeder in het bijzonder in de zomerperiode, voor enerzijds als gevolg van de superheffing en anderzijds als een reactie op het buitengewoon hoge verbruik in 1983. In het kalenderjaar is het verbruik van rundveevoeder naar schatting met een procent of 10 gedaald, terwijl het verbruik van varkens- en pluimveevoeder met enkele procenten toenam. Voor de overige produktiemiddelen is een beperkte stijging geraamd. Daarbij valt op dat voor het eerst sinds 1979 weer een toeneming van het aardgasverbruik werd geregistreerd. Dit was vooral een gevolg van lagere temperaturen in het voorjaar. Het gelijkblijven van het verbruik van produktiemiddelen wijst, in combinatie met de toename van het geproduceerde volume, op een gunstige ontwikkeling van de produktiviteit.

Tabel 2.2 Raming toegevoegde waarde land- en tuinbouw 1984
(mln. gld.)

	Waarde 1983	Mutatie in %			Waarde 1984
		hoev.	prijs	waarde	
Totale bruto-productie	32750	+ 2,5	+ 2,5	+ 4,5	34270
Aangekochte goederen en diensten	17030	0	+ 3	+ 3	17540
w.o.: veevoeder	17010	- 2	+ 2	0	10710
energie	1600	+ 2	+10	+12	1795
kunstmest en bestrijdingsmidd.	1440	+ 3	+ 3,5	+ 6,5	1530
Bruto-toegevoegde waarde	15720			+ 6,5	16730
Af: Subsidies en indirecte belastingen (saldo)	540			+13	610
Afschrijvingen	2110			+ 5	2210
Netto-toegevoegde waarde	13070			+ 6,5	13910

Bron: 1983 CBS; 1984 LEI-berekeningen.

De gemiddelde prijsstijging van de produktiemiddelen liep met 3% ongeveer in de pas met zowel de inflatie als de opbrengstprijzen. De prijsverhouding is dus weinig veranderd. Een forse prijsstijging werd geregistreerd bij de post energie, hetgeen voornamelijk voor rekening kwam van de hogere gasprijs. In de loop van het jaar zijn de prijzen van veevoeder, vooral rundveevoeder, nogal gedaald, maar door het relatief hoge uitgangsniveau in het begin van het jaar kwam de gemiddelde prijs toch iets hoger uit dan in 1983. Bij de overige produktiemiddelen bleef de prijsstijging beperkt tot enkele procenten.

Een en ander leidde ertoe dat de waarde van de aangekochte produktiemiddelen naar schatting met ca. 0,5 mrd. gulden toenam (+ 3%). Het totale bedrag van 17,5 mrd. gulden komt overeen met ruim 50% van de bruto-productie.

2.3 Toegevoegde waarde en resterend inkomen

In de vorige paragraaf is aangegeven dat de hoeveelheid produktiemiddelen per eenheid produkt in 1984 in doorsnee iets is gedaald, terwijl de prijsverhouding nauwelijks is verslechterd. Het gevolg was een aanmerkelijke stijging van de bruto-toegevoegde waarde, welke voorlopig wordt geschat op ca. 6,5%. Wanneer bij het berekenen van de volumeverandering van aardappelen en uien de CBS-methode was gevolgd - hetgeen ook gedaan wordt door het Bureau van de Statistiek van de EG - zou de stijging zelfs op 8,5% zijn uitgekomen. De verzamelpost subsidies en indirecte belastingen werd in 1984 nog sterker negatief dan in het voorgaande jaar, hetgeen vooral een gevolg was van de hogere medeverantwoordelijkheidsheffing op melk. Overigens moet opgemerkt worden dat het verloop van deze post moeilijk is te schatten. De afschrijvingen zijn 5% hoger geraamd. Het resultaat van een en ander was dat de netto-toegevoegde waarde tegen factorkosten eveneens met 6,5% omhoog ging (tabel 2.2).

Tussen 1976 en 1980 is de reële toegevoegde waarde van de agrarische sector - dus na correctie voor de inflatie - voortdurend gedaald (tabel 2.3). In 1981 en 1982 trad een sterk herstel op, gevolgd door een lichte teruggang in 1983. In 1984 deed zich weer een verbetering voor, die tot gevolg had dat de reële toegevoegde waarde per arbeidskracht in de land- en tuinbouw volgens de raming voor het eerst weer hoger is dan in 1973.

Uit de netto-toegevoegde waarde moet door de agrarische ondernemers een aantal bedrijfskosten worden betaald, namelijk loon, rente en netto-pacht. Vooral in de jaren 1979 en 1980 liep het aan rente betaalde bedrag sterk op, met als gevolg dat het "resterend inkomen" in die jaren nog meer onder druk kwam te staan dan de toegevoegde waarde (tabel 2.3). Het "resterende inkomen" komt ongeveer overeen met het "gezinsinkomen uit bedrijf"

Tabel 2.3 Ontwikkeling netto-toegevoegde waarde en resterend inkomen

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
(Mln. gld.)				(v)	(v)	(v)	(r)
Netto-toegevoegde waarde	9760	9230	9310	11770	13120	13070	13910
Betaalde factor-kosten 1) 2)	3080	3480	3960	4305	4450	4160	4205
Resterend inkomen 2)	6680	5750	5350	7465	8670	8910	9705
(Indexcijfers)							
Netto-toegevoegde waarde, reëel, 1975-1977 = 100	94	85	80	95	101	99	103
Idem, per arbeidskracht 2)	97	89	85	103	111	109	114
Totaal resterend inkomen, reëel, 1975-1977 = 100 2)	88	72	63	83	91	92	98
Idem, per bedrijf	92	77	69	93	104	106	113

1) Betaald loon, het factorkostenaandeel van het loonwerk, betaalde rente plus betaalde netto-pacht.

2) Schatting LEI.

uit het LEI-begrippenarsenaal (vgl. bijlage). Vooral in 1982 nam het resterend inkomen relatief sterk toe doordat de betaalde factorkosten ongeveer gelijk bleven, terwijl de toegevoegde waarde duidelijk steeg. In 1983 gingen de betaalde factorkosten zelfs omlaag, geheel als gevolg van lagere rentebetalingen. Voor 1984 is slechts een geringe stijging voor deze betalingen geraamd, namelijk van ongeveer 1%. Het grootste deel van deze stijging werd veroorzaakt door een toeneming van de door agrariërs afgesloten leningen. Het resterend inkomen is hierdoor nog wat sterker gestegen dan de netto-toegevoegde waarde.

Het geheel overziende moet worden vastgesteld dat het kalenderjaar 1984 uit inkomens oogpunt voor de agrarische sector als geheel vrij gunstig is verlopen. Dit geldt dan voor het algemeen gemiddelde; uit het volgende hoofdstuk zal blijken dat er aanzienlijke verschillen waren tussen de diverse bedrijfstakken.

3. Ontwikkelingen per sector en per bedrijfstype

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is ingegaan op de inkomensontwikkeling van de agrarische sector in zijn totaliteit. In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de gang van zaken in de verschillende sectoren en/of bedrijfstypen. Voor de ene sector zijn meer gegevens beschikbaar dan voor de andere; met name voor de tuinbouw in de open grond moet worden volstaan met vrij summiere informatie. Behalve van de gegevens van de sectorrekening (hoofdstuk 2) wordt in dit hoofdstuk vooral gebruik gemaakt van informatie ontleend aan de "Prognose van bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in 1984/85" en aan de "Raming van de bedrijfsuitkomsten in 1984 van de glastuinbouw- en champignonbedrijven".

Benadrukt moet worden dat de bovengenoemde prognose betrekking heeft op het boekjaar mei 1984 tot en met april 1985. Met name bij produkten die sterke prijsfluctuaties vertonen (b.v. aardappelen) kan het verloop van de opbrengstwaarde in het boekjaar sterk afwijken van die in het kalenderjaar, dat immers voor een deel betrekking heeft op de oude oogst. De prognoses hebben betrekking op een periode die pas voor ruim de helft is verstreken. Dit brengt met name ten aanzien van de "vrije" produkten een aanzienlijke mate van onzekerheid met zich mee. Bij de berekening wordt uitgegaan van de opbrengstprijzen in de maanden mei tot en met oktober en het voor de rest van het boekjaar verwachte verloop daarvan.

3.2 Akkerbouw

Het totale areaal akkerbouwgewassen (exclusief snijmais) was in 1984 bijna 5% groter dan in het voorgaande jaar. Bij granen vond een kleine teruggang van het areaal plaats, evenals - voor het vierde jaar in successie - bij fabrieksaardappelen. Vooral peulvruchten (+ 38%) en suikerbieten (+ 10%) gaven een areaalstoename te zien. De hectare-opbrengsten waren in het algemeen niet alleen aanzienlijk hoger dan in 1983, maar lagen veelal ook duidelijk boven het gemiddelde peil van de afgelopen jaren. Voor enkele produkten (tarwe, consumptie- en fabrieksaardappelen) werden de records zelfs geëvenaard of overtroffen; vooral de gemiddelde opbrengst van de wintertarwe van 7.900 kg per hectare was opmerkelijk. De opbrengsten waren in het zuidwesten en in het midden van het land in het algemeen hoger dan in de noordelijke akkerbouwgebieden.

In tabel 2.1 komen voor aardappelen en uien de hogere opbrengsten niet tot uitdrukking, aangezien de volumemutaties van resp. + 9 en - 1% betrekking hebben op de in het kalenderjaar afgezette hoeveelheden. De geoogste hoeveelheden waren, zoals reeds werd vermeld, respectievelijk 23 en ca. 40% hoger.

De eerdergenoemde prijsstijgingen voor aardappelen en uien zijn volledig toe te schrijven aan de zeer hoge prijzen van de oude oogst. De prijzen van de nieuwe oogst, dus voor 1984/85, zullen naar verwachting aanzienlijk lager uitkomen: consumptie-aardappelen - 65% en uien bijna - 80% ten opzichte van 1983/84. Ook de gemiddelde graanprijs ging omlaag als gevolg van een grotere oogst en een verzwakking van het interventiebeleid. De hoge suikerproductie bracht mee dat er dit jaar in tegenstelling tot vorig jaar, weer - zeer goedkope - C-suiker werd geproduceerd, met als gevolg een aanzienlijk lagere bietenprijs. Gemiddeld genomen wordt voor de opbrengstprijs van de akkerbouwprodukten in 1984/85 een daling met ruim 30% verwacht ten opzichte van het hoge niveau van het voorgaande jaar.

Deze scherpe prijsdaling werd in het algemeen slechts gedeeltelijk opgevangen door de stijging van de hectare-opbrengsten. Het gevolg was dat de geldelijke opbrengsten per hectare in doorsnee met 15 à 20% terugliepen. Er deden zich in dit opzicht grote verschillen voor: voor het zuidwestelijk en het centrale kleigebied komt de prognose uit op een teruggang van 30%, voor het noordelijke kleigebied op een daling van 5% en voor de Veenkoloniën - waar de gemiddelde opbrengstprijs dankzij de nauwelijks lagere fabrieksaardappelprijs veel minder terugliep dan elders - wordt zelfs een verbetering van een procent of 5 verwacht.

De prijzen van de produktiemiddelen ondergingen in het algemeen slechts een beperkte stijging. De belangrijkste uitzonderingen hierop waren de pootaardappelen, die aanzienlijk duurder werden, en de rente, die omlaagging. Daardoor ging de gemiddelde prijs van de produktiemiddelen toch nog met 4 à 5% omhoog. In combinatie met een ongeveer 2% lager verbruik resulteerde dit in een stijging van de gemiddelde kosten per hectare van ca. 2%.

Een en ander leidt tot een forse daling van de uitkomsten van de akkerbouwbedrijven ten opzichte van het in doorsnee gunstige jaar 1983/84. De rentabiliteit van de grotere akkerbouwbedrijven wordt voor het eerst sinds 1979/80 weer negatief, terwijl het gemiddelde ondernemersinkomen naar verwachting zal dalen van 140.000 gulden tot minder dan 60.000 gulden (tabel 3.1). Op de kleinere bedrijven zijn de tendensen overeenkomstig, zij het op een ongunstiger niveau. Er doen zich aanmerkelijke verschillen voor tussen de diverse gebieden: de sterkste daling van de inkomens doet zich voor in het centrale kleigebied - dat daardoor waarschijnlijk voor het eerst de laagste plaats op de inkomensladder van de vier onderscheiden akkerbouwgebieden zal innemen - en

in het zuidwesten. In het noordelijke kleigebied, dat zich op een aanzienlijk lager uitgangsniveau bevond, blijft de achteruitgang beperkt; het gemiddeld ondernemersinkomen daalt daar van 89.000 tot 63.000 gulden. De veenkoloniale akkerbouw vormt een gunstige uitzondering; het gemiddelde ondernemersinkomen zal naar het zich laat aanzien ongeveer 20.000 gulden hoger uitkomen.

3.3 Melkveehouderij

Het kalenderjaar 1984 begon voor de melkveehouderij vrij ongunstig: een krappe ruwvoedervoorraad, hoge krachtvoederprijzen en een melkproduktie per koe, die duidelijk lager was dan een jaar tevoren. Met ingang van het weideseizoen had een verbetering kunnen optreden; een herstel van de ruwvoederproduktie en een daling van de krachtvoederprijzen. Door de reeds lang dreigende ingrijpende wijziging van het zuivelbeleid waartoe in april door de EG werd besloten, bleef dit herstel echter achterwege. Op grond van dit besluit moet de Nederlandse melkproduktie in 1984/85 ruim 6,5% lager zijn dan een jaar tevoren. In de loop van 1984 werd een begin gemaakt met deze aanpassing, die erin resulteerde dat over het kalenderjaar de totale melkplasma ongeveer 4% kleiner was dan over 1983. De indruk is dat het aantal melkkoelen, dat in het begin van het jaar ongeveer 2,5% groter was dan een jaar tevoren, iets minder is afgenomen dan de melkproduktie, zodat de melkproduktie per koe enigszins zou zijn gedaald. Voor het hele boekjaar 1984/85 wordt uitgegaan van een 1% lagere melkgift. Het ziet er naar uit dat de vereiste produktiedaling ook daadwerkelijk wordt gerealiseerd, zodat de Nederlandse veehouders (vrijwel) geen superheffing zullen behoeven te betalen.

Zowel in het kalenderjaar 1984 als in het boekjaar 1984/85 blijft de melkprijs nagenoeg onveranderd. Dit was niet het geval met de rundveeprijzen, die voor het boekjaar ongeveer 8% lager zullen uitkomen, een percentage dat overigens tegen de achtergrond van de aanvankelijke zeer sombere verwachtingen, als "niet tegenvallend" kan worden gekarakteriseerd. De lagere prijs wordt niet gecompenseerd door een hogere produktie: de extra uitstoot ("omzet") wordt immers ongedaan gemaakt door een inkrimping van de veestapel (negatieve "aanwas") die bovendien ook tegen een lagere prijs moet worden gewaardeerd. De totale post "omzet en aanwas" komt dan ook gemiddeld zo'n 20% lager uit.

Tegenover deze ongunstige gang van zaken aan de opbrengstenkant stonden positieve ontwikkelingen aan de kostenkant. In de eerste plaats de daling van de krachtvoederprijzen, die in het voorjaar begon en zich ondanks de duurder wordende dollar in de loop van het jaar voortzette. De belangrijkste oorzaak van de daling is de grotere oogst van verschillende akkerbouwprodukten in de VS en de daaruit voortvloeiende lagere grondstoffenprijzen. Daarnaast heeft de forse vermindering van de vraag waarschijnlijk geleid tot een verscherpte concurrentie tussen de mengvoederleveranciers, hetgeen eveneens tot lagere prijzen leidt. De verschil-

len in prijsdaling tussen rundveevoeder (- 15%), varkensvoeder (-5%) en pluimveevoeder (- 1%) zijn in dit verband opmerkelijk. Bij de meeste overige kostenposten deed zich een prijsstijging van 3 à 4%, met als belangrijkste uitzondering de - gedaalde - rentevoet.

Een en ander heeft tot gevolg dat de bruto-productiviteit van de melkveebedrijven in 1984/85 naar schatting 2,5% lager uitkomt dan in 1983/84. Daar staat tegenover dat de gemiddelde prijs van de produktiemiddelen 2% sterker daalt dan die van de opbrengsten. Het eindresultaat is dat volgens de prognose zowel de opbrengsten-kostenverhouding als het gemiddelde ondernemersinkomen in de melkveehouderij ongeveer gelijk blijft (tabel 3.1). Deze constatering geldt in zijn algemeenheid voor alle onderscheiden regio's.

3.4 Intensieve veehouderij

Ondanks de lichte teruggang in de kalvermesterij gaf de totale intensieve-veehouderijproductie in 1984, na de stagnatie in het voorafgaande jaar weer een aanzienlijke volumegroei te zien. De stijging van ca. 3,5% kwam vooral voor rekening van de varkenshouderij, terwijl ook de legpluimveesector met een uitbreiding van 6% een substantiële bijdrage leverde (tabel 2.1). Ook de prijsontwikkeling was niet onbevredigend, zodat de totale produktiewaarde met ruim 6% omhoog ging en daardoor weer ruimschoots boven de 10 miljard gulden kwam.

Voor 1984/85 is uitgegaan van een prijsstijging van de opbrengsten in de varkenshouderij van 4%, ongeveer evenveel als de verbetering in het kalenderjaar 1984. Zoals eerder vermeld, komt de voederprijs ca. 5% lager uit. Het gevolg is een aanmerkelijke verbetering van de resultaten in deze sector. De gemiddelde arbeidsopbrengst per fokzeug zal volgens de prognose uitkomen op 350 gulden, tegen 230 gulden in 1983/84. Per gemiddeld aanwezig mestvarken zal de arbeidsopbrengst stijgen van het lage peil van 10 gulden tot ca. 50 gulden. Ondanks deze verbetering zullen de bedrijfsuitkomsten van de totale varkenshouderij naar verwachting nog niet kostendekkend zijn.

Bij de eierprijzen is er een groot verschil tussen de mutaties op kalenderjaarbasis (+ 5,5%) en op boekjaarbasis (- 6%). De verklaring is gelegen in de hoge eierprijzen van het eerste halfjaar van 1984, toen deze zich meer dan 20% boven het lage peil van de eerste helft van 1983 bewogen. In de tweede helft van 1984 lagen de prijzen 6% lager dan in de overeenkomstige periode van 1983. Gegeven de nagenoeg ongewijzigde voederprijs ligt een daling van de bedrijfsuitkomsten in deze sector voor de hand. Voor het boekjaar 1984/85 komt de te verwachten gemiddelde arbeidsopbrengst per leghen uit op 80 cent, tegen 150 cent in 1983/84.

De kuikermesterij geeft een gunstiger beeld te zien. In 1984/85 zal de gemiddelde opbrengstprijis naar verwachting 5% hoger uitkomen dan in 1983/84. Samen met de min of meer stabiele

Tabel 3.1 Rentabiliteit en ondernemersinkomen

	Opbrengsten in % van de kosten 1)				Gemiddeld ondernemers- inkomen (x 1000 gld. per ondernemer)			
	81/ 82	82/ 83	83/ 84	84/ 85	81/ 82	82/ 83	83/ 84	84/ 85
Grotere bedrijven:			(v)	(p)			(v)	(p)
- akkerbouw	106	104	123	95	78,0	71,0	140	56
- melkveeh.	94	94	90	89	48,8	52,7	43	44
- gemengd, overw.rundv.	92	91	86	85	43,7	42,5	28	31
Kleinere bedrijven:								
- akkerbouw	84	83	89	79	35,9	23,5	40	22
- melkveeh.	76	75	74	72	22,2	20,6	20	21
- gemengd, overw.rundv.	75	74	73	73	19,3	13,5	13	14
	1981	1982	1983	1984	1981	1982	1983	1984
Glasgroente- bedrijven	97	87	92	(r) 96	54,2	24,1	41,9	(r) 55,4
Snijbl.bedr.	94	92	95	97	39,6	38,3	56,4	62,2
Potpl.bedr.	102	101	96	99	71,5	61,4	38,6	52,3
Alle glastuin- bouwbedr.	96	91	94	97	50,1	34,6	47,7	58,0
Champignon- bedrijven	89	93	87	108	27,7	37,5	17,9	98,4

1) Landbouwbedrijven pachtbasis.

voederprijs leidt ertoe dat de gemiddelde arbeidsopbrengst per 1.000 kilogram afgeleverd gewicht zal stijgen van het zeer magere niveau van 12 gulden tot ca. 120 gulden. Na twee ongunstige jaren bereikt de tuikenmesterij daardoor bijna weer een kostendekkend resultaat.

Voor de kalvermesterij wordt geen prognose opgesteld. In het kalenderjaar lagen de opbrengstprijzen ongeveer 5% beneden het niveau van 1983. Aan het eind van het jaar was het prijsverschil opgelopen tot 10 à 15%. Daar stond tegenover dat de prijzen van

de nuchtere kalveren - een belangrijke kostenpost van deze sector - meer dan 20% lager waren. Mede gelet op de stijging van de overige kosten, die waarschijnlijk enkele procenten zal bedragen, mag worden aangenomen dat de resultaten van de kalvermesterij in 1984/85 lager zullen uitkomen dan in het voorafgaande jaar. Toen bedroeg de arbeidsopbrengst per kalf gemiddeld 85 gulden (1982/83 80 gulden). Opgemerkt zij dat een verslechtering van de resultaten in de mestkalverensector slechts ten dele tot uitdrukking komt in lagere inkomsten voor de kalvermesters, vanwege het grote aandeel van het produceren op (loonmest-)contract.

3.5 Glastuinbouw

Ondanks het ongeveer 1% kleinere areaal nam de produktie van glasgroenten in 1984 met naar schatting 2% toe. Deze cijfers wijzen op een gunstige ontwikkeling van de produktie per vierkante meter. De landelijke veilingomzet voor glasgroenten was in 1984 ongeveer 10% hoger dan in het voorgaande jaar. De gemiddelde opbrengstprijs is dus ca. 8% gestegen; vooral tomaat, paprika en aubergine leverden hieraan een belangrijke bijdrage. Mede vanwege de hogere produktie per vierkante meter en een kleine toename van de gemiddelde bedrijfsoppervlakte zullen de totale opbrengsten per bedrijf naar schatting met 13% zijn gestegen.

De prijzen van de meeste produktiemiddelen stegen met 3 à 4%. Hierop waren twee uitzonderingen: rente - die enigszins daalde - en aardgas, dat 15% duurder werd. Bovendien steeg het gasverbruik per bedrijf met zo'n 6%, zodat de totale brandstofkosten weer met meer dan 20% omhoog gingen. De totale kostenstijging per bedrijf kwam uit ca. 9%. In combinatie met de hogere opbrengsten leidde dit tot een verbetering van de opbrengsten/kostenverhouding met 4 punten (tabel 3.1). Het gemiddelde ondernemersinkomen ging relatief sterk omhoog en kwam volgens de raming op ruim 55.000 gulden.

De landelijke omzet van zowel snijbloemen als potplanten is in 1984 met 10 à 11% gestegen. In beide gevallen leverden volumegroei en prijsstijging een min of meer gelijke bijdrage. Vooral de volumegroei bij de snijbloemen was opmerkelijk, mede in het licht van de zeer beperkte (1%) areaalsuitbreiding. Voor de totale opbrengsten (inclusief berekende aanwas van plantopstanden etc.) is voor de snijbloemenbedrijven een waardestijging van 8% aangehouden en voor de potplantenbedrijven van 12%. Aan de kostenkant komt het beeld op beide bedrijfstypen sterk overeen met dat van de glasgroentebedrijven. De totale kostenstijging voor de snijbloemenbedrijven is geraamd op gemiddeld ca. 6% en op de potplantenbedrijven op ongeveer 8%. In beide sectoren trad derhalve een verbetering van de rentabiliteit op, zij het dat de kosten volgens de raming nog niet worden gedekt door de opbrengsten (tabel 3.1). Het gemiddelde ondernemersinkomen van de snijbloemen-

bedrijven gaat volgens de raming met een kleine 6.000 gulden omhoog tot een bedrag van ruim 62.000 gulden per ondernemer en dat op de potplantenbedrijven stijgt met ca. 14.000 gulden tot een bedrag van ongeveer 52.000 gulden.

Een en ander had tot gevolg dat de opbrengsten/kostenverhouding van de totale glastuinbouw stijgt van 94% in 1983 tot naar schatting 97% in 1984. Het gemiddelde bedrijfsresultaat is dus nog negatief, maar een dekkingspercentage van 97% is sinds de oliecrisis van 1973 slechts één keer eerder voorgekomen (in 1975). Wanneer de realisatie niet slechter uitvalt dan de raming zou 1984 voor de glastuinbouw dus een van de beste jaren van het afgelopen decennium zijn geweest.

3.6 Overige tuinbouw

Ook de champignonbedrijven behaalden in 1984 aanzienlijk betere resultaten. Voor het eerst sinds 1978 werden de kosten overtroffen door de opbrengsten (tabel 3.1). Naast (en ondanks?) een aanzienlijke stijging van het produktievolume - per bedrijf circa 7% - ging de gemiddelde opbrengstprijs met meer dan 20% omhoog. Een prijsdaling tegen het eind van het jaar kon daarin geen verandering meer brengen. De stijging van de meeste kostenfactoren bleef beperkt tot 2,5 à 4%; de totale kostenstijging per bedrijf wordt geraamd op gemiddeld ca. 2,5%. Dit is aanzienlijk minder dan toeneming van de opbrengsten, die zo'n 30% beliep. De opbrengsten-kostenverhouding kon hierdoor met 21 punten verbeteren en het gemiddelde ondernemersinkomen nadert volgens de raming het bedrag van 100.000 gulden (tabel 3.1). Ten opzichte het zeer schamele resultaat van het voorgaande jaar is dit een ruimschootse vervijfvoudiging.

De ramingen wijzen erop dat de totale verkochte hoeveelheid vollegrondsgroenten in 1984 slechts weinig hoger was dan in 1983. De geoogste hoeveelheid nam, evenals in de akkerbouw het geval was, wel aanmerkelijk toe. Een en ander ging gepaard met hoge prijzen in de eerste helft van het jaar, gevolgd door een beperkte daling in de tweede helft. Het eindresultaat is waarschijnlijk voldoende om de, naar zich laat aanzien, beperkte kostenstijging op te vangen. Dit zou inhouden dat het herstel van de resultaten van de vollegrondsgroenteteelt, dat zich in 1983 reeds voordeed, in het kalenderjaar 1984 is gecontinueerd.

Tabel 2.1 vermeldt voor 1984 een 9% lagere fruitaanvoer en een 12% hogere prijs. Beide cijfers hebben betrekking op het kalenderjaar en staan dus sterk onder invloed van de kleine oude oogst. De fruitoogst van 1984 was overigens naar schatting niet veel groter dan die van 1983; appels 7% meer, peren 5% minder. Vanwege de wat sterkere toename in andere EG-landen staan de prijzen van de nieuwe oogst toch onder druk. De resultaten van de fruitteeltbedrijven waren in 1983/84 aanzienlijk beter dan in het voorafgaande jaar; er werd in doorsnee een positief bedrijfsresultaat behaald. Voor 1984/85 moet, vooral als gevolg van lagere prijzen op een daling worden gerekend.

De geraamde waarde van de bloembollenproduktie was in 1984, bij een nauwelijks gestegen produktievolume, ongeveer 6% hoger dan in 1983. Deze raming is meer dan die voor andere sectoren behept met grote onzekerheden. Aannemelijk is dat de kostenstijging minder is geweest dan de verbetering van de opbrengsten, zodat op een verbetering van de bedrijfsresultaten in deze sector mag worden gerekend.

De boomkwekerij lijkt er volgens de beschikbare gegevens in 1984 in geslaagd te zijn om enigszins uit het dal te klimmen, waarin deze sector zich al enkele jaren bevond. In het laatste jaar waarover definitieve cijfers bekend zijn, 1982/83, waren de opbrengsten gemiddeld ongeveer 20% lager dan de kosten. In 1983/84 heeft zich waarschijnlijk enig herstel voorgedaan. De geraamde opbrengstenstijging van 4% in 1984 (tabel 2.1), welke vooral kon worden gerealiseerd dankzij een stijgende export, zou geleid kunnen hebben tot een beperkte verbetering van de opbrengsten-kostenverhouding. De kostenstijging zal namelijk, naar men mag aannemen, beperkt zijn gebleven tot 2 à 3%.

Bijlage Samenhang en verschillen van de diverse kengetallen

Aan de hand van bijgaand schema worden in deze bijlage de belangrijkste verschillen en overeenkomsten van de in deze publikatie vermelde kengetallen besproken. De basisgegevens voor de raming van het sectorinkomen (CBS, Nationale Rekeningen) worden grotendeels ontleend aan macro-economische statistieken, zoals de CBS-produktiestatistiek en de Statistiek van de Buitenlandse Handel. De gegevens voor de raming en prognoses van de bedrijfsuitkomsten van het LEI zijn gebaseerd op actuele informatie uit interne en externe bronnen. Met deze informatie worden de (voorlopige) uitkomsten van de circa 1500 land- en tuinbouwbedrijven van het LEI-boekhoudnet geactualiseerd. De invalshoek is daarbij dus het bedrijf. Dit leidt op verschillende punten tot een andere werkwijze dan bij de Nationale Rekeningen.

Een eerste verschil betreft de leveringen van het ene landbouwbedrijf aan het andere. Deze worden op bedrijfsniveau tot de opbrengsten gerekend maar moeten op sectorniveau van de totale produktiewaarde worden afgetrokken ten einde dubbelstellingen te voorkomen. Als spiegelbeeld hiervan worden in het kader van de Nationale Rekeningen de agrarische grondstoffen slechts tot de aangekochte produktiemiddelen gerekend, voor zover ze zijn geïmporteerd.

Bij de berekening van de afschrijvingen gaat zowel het CBS als het LEI uit van de vervangingswaarde. De gehanteerde afschrijvingspercentages lopen echter uiteen. Bovendien houdt het LEI rekening met de WIR, in die zin dat de actuele nieuwprijs wordt vermindert met de gebruikelijke basispremie en de gemiddelde kleinschaligheidstoelag. In de praktijk komt een en ander er op neer dat de afschrijvingen volgens het LEI per bedrijf enkele duizenden gulden hoger zijn dan volgens het CBS.

De posten indirecte belastingen en kostprijverlagende subsidies komen bij het LEI niet expliciet voor. De indirecte belastingen zijn voor een deel opgenomen onder de niet-factorkosten. De kostprijverlagende subsidies zijn in de LEI-methode voor een deel rechtstreeks toegerekend aan de opbrengsten (de waarde van het interventiefruit wordt bijvoorbeeld door het LEI als een opbrengst maar door het CBS als een subsidie beschouwd) of vormen een onderdeel van de incidentele opbrengsten (rentesubsidies). Deze opbrengsten worden door het LEI bij de rentabiliteitsberekening buiten beschouwing gelaten.

De berekening van de betaalde factorkosten in het kader van het sectorinkomen is gebaseerd op geaggregeerde en opgehoogde LEI-cijfers, zodat hierbij slechts sprake is van één benaderingswijze. Bij de opsomming van de verschillen dient ook vermeld te worden dat de LEI-steekproef betrekking heeft op bedrijven groter dan 70 standaardbedrijfseenheden. De agrarische bedrijven beneden deze grens, met in doorsnee een lager inkomen, zijn dus niet vertegenwoordigd.

Het resterend inkomen (de netto-toegevoegde waarde vermindert met de betaalde factorkosten), berekend per bedrijf is qua definitie vergelijkbaar met het gezinsinkomen uit bedrijf volgens het LEI. Toch is het gezien de genoemde verschillen in berekeningswijze niet verwonderlijk dat de niveaus van beide kengetallen uiteenlopen. Vanwege de overeenkomst van de aard van beide kengetallen is het echter aannemelijk dat de ontwikkeling van het resterend inkomen en van het gezinsinkomen uit bedrijf ongeveer parallel lopen.

Tot zover is er dus een zekere overeenkomst tussen de beide reeksen kengetallen. Het LEI gaat echter nog verder, namelijk door een beloning in te calculeren voor de door de ondernemer en zijn gezin ingezette produktiefactoren, en komt op die manier tot rentabiliteitscijfers. Daartoe worden de door de ondernemer en de meewerkende gezinsleden gewerkte uren gewaardeerd tegen het CAO-loon, vermeerderd met de sociale lasten. Door dit bedrag in mindering te brengen op het gezinsinkomen uit bedrijf wordt het ondernemersinkomen, dat dus een vergoeding voor de eigen arbeid, het eigen kapitaal en de eigen grond van de ondernemer omvat, berekend. Voor de belangrijkste bedrijfstypen is dit weergegeven in tabel 3.1.

Schema inkomens- en rentabiliteitskengetallen

<u>Nationale Rekeningen</u>	<u>LEI</u>
Totale produktiewaarde - Bedrijfsopbrengsten
- <u>Interne leveringen</u>	
Bruto-produktiewaarde	
- <u>Aangekochte goederen en diensten</u> - <u>Niet-factorkosten</u>
Bruto-toegevoegde waarde	
- <u>Afschrijvingen</u>	
Netto-toegevoegde waarde	
(tegen marktprijzen)	
- Indirecte belastingen	
+ <u>Kostprijsverlagende subsidies</u>	
Netto-toegevoegde waarde	
(tegen factorkosten) Factoropbrengsten
- Betaald loon (+ loonwerk) - Betaald loon (+ loonwerk)
- Betaalde netto-pacht - Betaalde netto-pacht
- Betaalde rente - Betaalde rente
Resterend inkomen <u>Gezinsinkomen uit bedrijf</u>
	- <u>Berekend loon gezinsleden</u>
	<u>Ondernemersinkomen</u>
	- Incidentele opbrengsten
	- Saldo betaalde rente en berekende rente bedrijfsvermogen
	- Saldo betaalde pacht en berekende pacht
	<u>Arbeidsopbrengst ondernemer</u>
	- <u>Berekend loon ondernemer</u>
	Overschot

..... = min of meer vergelijkbaar	

Voorts wordt over het in het bedrijf belegde kapitaal een rentevoet in rekening gebracht. Deze is gebaseerd op het actuele rendement van staatsobligaties waarop een correctie wordt toegepast in verband met de in deze rentevoet begrepen inflatievergoeding enerzijds en de met de geldontwaarding samenhangende vermogenswinsten anderzijds. In afwijking van het voorgaande wordt voor (kort) omlopend vermogen de normale rentevoet voor overeenkomstige kredieten aangehouden zonder toepassing van genoemde correctie. Het saldo van het aldus berekende bedrag aan rente en de in werkelijkheid betaalde rente wordt beschouwd als de in rekening te brengen vergoeding voor het eigen vermogen van de agrarische ondernemer.

Bij landbouwbedrijven wordt - althans bij de onderhavige berekeningen - als beloning de voor de grond de pachtprijs aangehouden (pachtbasis). Voor tuinbouwbedrijven wordt voor gepachte grond de werkelijk betaalde pacht in rekening gebracht terwijl voor het vermogen vastgelegd in eigen grond een rentevoet van 2,5% wordt ingecalculeerd. Het saldo van de berekende kosten van de grond en de werkelijk betaalde pacht vormt de berekende beloning van de eigen grond.

Na aftrek van de aldus berekende vergoeding voor eigen kapitaal en eigen grond resteert de arbeidsopbrengst van de ondernemer. Deze wordt vermindert met het berekend loon van de ondernemer. De dan resterende post wordt voor de landbouwbedrijven "netto-overschot" en voor tuinbouwbedrijven "ondernemersoverschot" genoemd. In plaats van deze "overschotten" zijn deze publikatie voor de belangrijkste groepen bedrijven de bedrijfsopbrengsten (volgens LEI) gedeeld door de totale kosten (d.w.z. betaalde kosten plus berekende kosten voor de eigen produktiefactoren) opgenomen (zie tabel 3.1). De aldus berekende verhouding geeft dus de ontwikkeling van het bedrijfsresultaat weer.